

Dr. Reşit ÖZER

Milli Eğitim Bakanlığı
Ministry of National Education
Ağrı, TÜRKİYE
resitozer34@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0247-9882
https://ror.org/00jga9g46

Kur'ân'ı Kerim'de İman Etmenin Önündeki Engeller (Kibir ve İnat Duygusu Bağlamında)

Obstacles to Believing in The Quran (In the Context of Arrogance and Stubbornness)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 05 Ocak 2025 / 05 January 2025
Kabul Tarihi / Date Accepted: 09 Nisan 2025 / 09 April 2025
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran 2025 / 30 June 2025
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf | Citation

Özer, Reşit. "Kur'ân'ı Kerim'de İman Etmenin Önündeki Engeller (Kibir ve İnat Duygusu Bağlamında)".
Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi 8 (Haziran 2025), 1-23.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
*This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected.*

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

This study does not require the approval of an ethics committee, as it is based on data obtained through literature review and published sources. It is hereby declared that the preparation of the study was conducted in accordance with scientific and ethical principles, and that all referenced works have been duly cited in the bibliography. During the preparation of this study, no artificial intelligence-based tool or application was employed. The entire content was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. (Reşit ÖZER).

Telif Hakkı | Copyright

Telif hakkı yazara aittir. (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Copyright belongs to the author. Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Öz

Yüce Allah, insanı birçok olumlu ve olumsuz duyguyla yaratmıştır. Bu duygular, insanın hayatına yön veren önemli unsurlardır ve doğru bir şekilde eğitilmeden olumlu sonuçlar elde edilemez. Duygular, inanç sistemleri ve manevi değerlerle şekillendirilmelidir, çünkü insan ancak eğitilmiş duygularıyla hem Allah'ın hem de insanların gözünde değerli olabilir. Ancak kibir ve inat gibi olumsuz duygular, iman etmenin önünde ciddi engeller oluşturur. Kibir, insanın kendisini başkalarından üstün görmesi, inat ise doğruyu kabul etmeyi ısrarla ısrar etme eğilimidir. Her iki duygu da insanın kalbini katılaştırarak, ilahi hakikatlere ve inanca ulaşmasını engeller. Kur'an-ı Kerim, kibir ve inat gibi olumsuz duyguları, iman etmenin önündeki başlıca engeller olarak gösterir. Bu duygular, bireylerin doğru yolu görmesini ve iman etmelerini zorlaştırır. İman, kalbin saf ve açık bir şekilde yönlendirilmesini gerektirir. Ancak kibir ve inat, insanın bu saf halini bozar ve doğru yolda ilerlemesini engeller. Bu nedenle, bu olumsuz duyguların eğitime aşılması, insanın doğru yola yönelmesine yardımcı olabilir. İslam'ın öğretileri, bireylerin duygularını eğiterek, kibir ve inat gibi duyguların olumlu bir yöne kanaliz edilmesini sağlar. Bu süreç, insanın hem dünyada hem de ahirette huzur ve mutluluğa ulaşmasına olanak tanır. Dolayısıyla kibir ve inat gibi duygular, iman etmenin önündeki engeller olarak Kur'an'da vurgulanan önemli unsurlardır. Bu olumsuz duygular, doğru bir şekilde eğitildiğinde insanın manevi gelişimi ve iman yolundaki ilerlemesi sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Kibir, İnat, Duygu.

Obstacles to Believing in The Quran (In the Context of Arrogance and Stubbornness)

Abstract

Allah Almighty has created man with many positive and negative emotions. These emotions are important elements that direct a person's life, and positive results cannot be achieved without being educated correctly. Emotions should be shaped by belief systems and spiritual values, because a person can only be valuable in the eyes of both Allah and people with educated emotions. However, negative emotions such as arrogance and stubbornness create serious obstacles to faith. Arrogance is a person's tendency to see himself as superior to others, while stubbornness is the tendency to not accept the truth and insist on the wrong. Both emotions harden a person's heart, preventing him from reaching divine truths and faith. The Quran shows negative emotions such as arrogance and stubbornness as the main obstacles to faith. These emotions make it difficult for individuals to see the right path and to have faith. Faith requires the heart to be guided in a pure and open manner. However, arrogance and stubbornness spoil this pure state of a person and prevent him from progressing on the right path. Therefore, overcoming these negative emotions through education can help a person turn to the right path. The teachings of Islam educate individuals' emotions, allowing emotions such as arrogance and stubbornness to be channeled in a positive direction. This process allows people to achieve peace and happiness both in this world and in the hereafter. Therefore, emotions such as arrogance and stubbornness are important elements emphasized in the Quran as obstacles to faith. When these negative emotions are educated correctly, a person's spiritual development and progress on the path of faith can be achieved.

Keywords: Commentary, Quran, Arrogance, Stubbornness, Emotion.

Giriş

Araştırmanın konusu Kur'ân'ı Kerîm'de iman etmenin önündeki engellerden kibir ve inat duygusudur. Bahse konu iki huy; insanların ahlakını zedeleyen, mertebesini düşüren, Allah'ın hoşnut olmadığı kötü tutumlardır. Kibir; kişinin kendisini büyük görerek böbürlenme, başkasını hor ve hakir görmedir. Mü'mini küfre götürebilecek olumsuz duygu ve yollardan biri olduğu

için Yüce Allah, Kur'ân'ın birçok âyetinde¹ kibirden bahsetmiştir. Bu âyetlerin birinde şöyle buyurmuştur: “Gurura kapılarak insanlara burun kıvrırma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez.”² Büyüklük ve yücelik ancak Allah'a mahsustur. Kim Allah'a karşı büyüklükte münazaa'ya girerse, Allah ona azabını tattırır. Özellikle kendini beğenmişlerin, başka insanların aşağılayıcı tutumlarından seçilmiş olması ve bunların Allah'ın sevgisinden mahrum kalacakları uyarısında bulunulması, Kur'ân'ın insan onuruna verdiği değeri yansıtmaya açısından dikkati çeker.³

‘İnâd ve mu'ânele aynı kökten birer kelime olarak genellikle “kişinin bir görüş, inanç ve davranışı doğru olduğunu bilmesine rağmen reddetmesi, aykırı davranmakta direnmesi” şeklinde açıklanmaktadır.⁴ Kur'ân'da dört âyette⁵ ‘anîd (inatçı) kelimesi geçmekte olup tefsirlerde bu kelime, “gerçeği kabul edip ona teslim olmamakta direnen isyankâr kişi” diye açıklanmaktadır.⁶ Kur'ân'ı Kerîm'de inat kavramı inkâr ve şirk kavramlarına, özellikle “İslâmî değer ve ilkelere karşı küstahça direnmek, bilgiyi akıl ve vicdandan terazisinden geçirmekten ziyade bencil ve ilkel duyguların etkisiyle hareket etmek” anlamını ifade eden “cehl” terimine yakın bir anlam taşımaktadır.⁷

Yüce Allah, kibir ve inatçılık taslayıp inkârcı tutum sergileyen insanların kalbinde; sevgi, merhamet, şefkat gibi duyguları yok etmiştir. Çünkü onların kalbinde; zorbalık, kendisinden başkasını düşünmemek, herkese tepeden bakma, insanlara kin ve nefret besleme gibi duygular bulunmaktadır.

Kur'ân'ı Kerîm'de Nemrut, Firavun, Karun gibi şahısların kibirleri ve inatları nedeniyle peygamberlere ve ilahi hakikatlere karşı geldiklerini bu yüzden helak olduklarından bahsedilmektedir. İblis'e ise kıyamete kadar mühlet verilmiş Allah'a karşı âsilerden sayılmıştır.⁸ İslâm, ahlâkî bir zaaf olarak inat ve kibri hoş görmemiştir. Araştırmada bu konu ele alınmıştır. Kibrin ve inadın ne olduğunu, kibir ve inat ilişkisini, sebeplerini, zararlarını, Kur'ân'daki örneklerini ve bu olumsuz duyguları tedavi etmenin yollarının neler olduğu anlatılacaktır.

¹ Kur'ân'da kibir kelimesi terim anlamıyla bir âyette geçmektedir. Bk., el-Mü'min 40/56; Aynı manada sekiz yerde değişik isim ve fiil kalıplarında tekebbür (el-A'râf 7/13, 146; en-Nahl 16/29; el-Mü'min 40/27), kırk dokuz yerde istikbâr kelimelerinin yer aldığı görülmektedir. Geniş bilgi için bk., Mustafa Çağrı, “Kibir” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/561.

² Lokmân 31/18.

³ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 4/338.

⁴ Mustafa Çağrı, “İnat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/264.

⁵ Hûd 11/59; İbrâhim 14/15; el-Kâf 50/24-26; el-Müddesir 74/16.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmî'li Ahkâmî'l-Kur'ân*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 9/57; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, Dâru'l-Kelami'l-Tayyib (Beyrut: y.y, ts.), 2/574.

⁷ Geniş bilgi için bk., Çağrı, “İnat”, 22/264.

⁸ Bk., el-A'râf 7/15; el-Hicr 15/37; es-Sâd 38/80.

1. Kibir ve İnat Kavramlarının Anlam Çerçevesi

1.1. Kibir

Sözlükte “büyüklük” anlamına gelen kibir tevâzûnun karşıtı olup “kişinin kendini diğer insanlara karşı üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması” demektir.⁹ Ancak bu kelimenin daha çok ilk anlamda yani kişinin kendini diğer insanlara karşı üstün görmesi manasında kullanıldığı, “büyüklenme ve böbürlenme davranışlarının ise bu huyların dışı yansımadan ibaret olduğu” belirtilmektedir.¹⁰

Kibir, insanın kendini soy, makam ve mevki, zenginlik, güzellik açısından veya elindeki herhangi bir nimetten dolayı başkalarından üstün görmesi, onlara tepeden bakması ve onları küçük görerek aşağılamasıdır. Zira bu duygular hakkı ve hakikati kabule engel olan duyguların başında geldiği gibi insanı küfre sevk eden nedenlerden de biridir.¹¹

Kur'ân'ı Kerîm'de, kibir konusuna birçok açıdan değinen ayet vardır. Söz konusu ayetlerde kibirli olanların kalplerinin mühürleneceğinden;¹² hata ve kusur arayanların kibirleri sebebiyle bu davranışlarda bulunduklarından;¹³ Allah'a ibadet etmeyi bile gururlarına yediremeyenlerin cehenneme gireceklerinden;¹⁴ İblis'in kibirli davranması ve kâfir olmasından;¹⁵ Allah'a büyüklük taslamak için ondan üstün olmak gerektiğinden;¹⁶ kibirli olanların Allah'ın verdiği nimetlerden bu dünyada istifade etseler de ahirette faydalanamayacaklarından;¹⁷ kibirli olanların cehennemlik olacaklarından;¹⁸ inançla kibir arasındaki ilişkiden;¹⁹ Salih'in kavminin kibrinden dolayı inkârından;²⁰ Sebe halkının kibirli özelliklerinden;²¹ insanları alaya alıp küçümsememek gerektiğinden;²² insanların kusurlarını aramanın kötü bir davranış olduğundan, insanlarla alay etmek ve onları taklit etmenin yanlış olduğundan;²³ hakka karşı kibirli olanların hak ettiklerini bulamayacakları ve mutlu olamayacaklarından;²⁴ kibirli

⁹ Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensâri İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1988), 5/125; Ebû Feyz Muhammed el-Murteza ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arû's min Cevâhirü'l Kâmus* (Kuveyt: Dâru'l-Hidaye, ts.), 14/8.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5/126; ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arû's min Cevâhirü'l Kâmus*, 14/8; Çağrı, “Kibir”, 25 561-562; Tekin Han, *Kur'an Işığında Duyguların Eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi, İğdır Üniversitesi, 2017), 65.

¹¹ Faruk Görgülü, “Kur'ân'ın Anlaşılmasında İnanç Kaynaklı Engeller”, *Diyanet İlmi Dergisi*, 59 (2023), 30-31.

¹² el-Mü'min 40/35.

¹³ el-Mü'min 40/56.

¹⁴ el-Mü'min 40/60.

¹⁵ el-Bakara 2/34; es-Sâd 38/74.

¹⁶ el-A'râf 7/13.

¹⁷ el-A'râf 7/146.

¹⁸ en-Nahl 16/29.

¹⁹ el-Mü'min 40/27.

²⁰ el-A'râf 7/75,76.

²¹ es-Sebe' 34/31-33.

²² el-Hucurât 49/11.

²³ el-Hümeze 104/1.

²⁴ İbrâhîm 14/15.

olanların Hak katında sevilmediğinden;²⁵ kâfirlerin büyüklendikleri için gerçeği örttüğü ve günaha ileri gittiklerinden²⁶; kibirle yapılan davranışlardan;²⁷ insanın değerli olduğundan ve yanlışları sebebiyle onlardan uzaklaşmamak gerektiğinden²⁸ bahsedilmektedir. Ayrıca Kur'ân'ı Kerîm'de insana en çok zarar veren kibir çeşidinin Allah'a (c.c) karşı olan kibir olduğuna temas edilir. Diğer taraftan kibir kelimesi "büyüklük anlamıyla" Allah'ın sıfatı olarak geçmektedir.²⁹ Kibir kelimesinden türeyen mütekebbir, Allah'ın isimleri arasında³⁰ sayılmıştır.³¹

Bu duygu kişinin sahip olduğu mal, mülk, şan ve şöhret gibi dünyevi birtakım menfaatler sebebiyle şımarmasına, kendi nefsinin her şeyden müstağni görüp Allah'ın koyduğu çizgiyi aşmasına neden olmaktadır.³² Ayrıca şartlanmışlık, cehalet ve zorbalık gibi eylemleri nedeniyle de kalbinin mühürlenmesine neden olabilir.³³

1.2. İnât

Sözlükte "uzaklaşmak, topluluktan ayrı durmak, yoldan çıkmak, haktan sapmak" anlamlarına gelmektedir. Ancak iddiacı, direngen, direnen, dik başlı, uzlaşmaz, sabit fikirli, değişmez, ekşi yüzlü, dik, inat, aksi gibi anlamlarda da kullanılır.³⁴

'İnâd ve aynı kökten "muâne" kelimeleri olarak genellikle "kişinin bir görüş, inanç ve davranışı doğru olduğunu bilmesine rağmen reddetmesi, aykırı davranmakta direnmesi" şeklinde açıklanmaktadır.³⁵ Dört âyette kör bir inatla gerçeğe karşı direnenler hakkında 'anîd kelimesi,³⁶ kullanılmışken; bir âyette de "وَلَوْ رَجَمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلْجُورِ فِي طُعْيَانِهِمْ" "Onlara merhamet edip de içine düştükleri sıkıntıyı gidersek yine de büyüklük taslayarak körü körüne taşkınlıklarını sürdürürler."³⁷ "yanlış bir inancı inatla sürdürme" anlamında "لجاج" "lecâc" masdarından fiil kullanılmıştır.³⁸ Bazı kaynaklarda kelimenin bu anlamına, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib (ö. 620), misal verilmektedir. Nitekim onun, İslâm'ın hak din olduğunun

²⁵ en-Nahl 16/23.

²⁶ el-Furkân 25/21.

²⁷ el-İsrâ 17/37,38.

²⁸ Lokmân 31/18.

²⁹ el-Câsiye 45/37.

³⁰ el-Haşr 59/23.

³¹ Çağrı, "Kibir", 25/562-563; Hanife Bayram, *Hadislerde Kibir ve Tevazu* (Amasya: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 3-5.

³² el-Alak 96/6.

³³ el-Mü'min 40/35; Görgülü, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında İnanç Kaynaklı Engeller", 13-56.

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3/307; ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arû's min Cevâhirü'l Kâmus*, 8/426; Çağrı, "İnat", 22/264-265.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3/307; ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arû's min Cevâhirü'l Kâmus*, 8/426; Çağrı, "İnat", 22/264.

³⁶ Muhammed Fuad Abdülhakî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1945), 2/489.

³⁷ el-Mü'minûn 23/75.

³⁸ Mustafa Çağrı, "Taassup", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/285-286.

vicdananen kabul ettiği halde “Yeğenin peşine takıldı” şeklinde kınanacağı korkusuyla ölünceye kadar inkârcılıkta direnmesi örnek gösterilmektedir.³⁹

Bazı kaynaklarda ise inât, “gerçeği kabul edip ona teslim olmamakta direnen kişi” şeklinde açıklanmaktadır.⁴⁰ İlahi metinde söz konusu kavram, inkâr ve şirk kavramlarına ve özellikle “İslami değerlere karşı direnmek, bilgiyi alma ve kabul etmede akıl ve vicdandan terazisinden geçirmek yerine bencil ve ilkel duyguların etkisi ile hareket etmek” anlamını ifade eden “cehl” kavramına yakın bir mana taşıdığı görülmektedir.⁴¹ Peygamberlerin tebliğ süreçlerinde karşılaştıkları engellerden biri de insanların inatçı tavırları olmuştur. Hakkı kabul etmeye karşı inat ederek kendini şartlandırmış biri için “Yerin altlarından ya da göğün yüksekliklerinden mucizeler bile gelse, melekler indirilse, ölümler onlarla konuşsa ve her şey toplanıp karşılarına getirilse”⁴² dahi yine de bu olumsuz duygularından dolayı ilahi hakikatlere inanmayacak ve inatları galip gelecektir.⁴³

Kur'an'da inat duygusu ile ilgili âyetlerde inat kavramının şöyle geçtiği görülmektedir: “Atın cehenneme her inatçı kâfiri! İyiliği engelleyen, hak tanımayan, insanları şüpheye düşüren, Allah'ın yanına başka bir tanrı daha koyan kimseyi, atın onu dayanılmaz azaba!”⁴⁴ Ayette kullanılan ismi mübalağa “keffâr” kelimesinin iki anlamı bulunmaktadır. Bunlardan ilki çok nankör; diğeri ise çok inkârcı; yani hakikati inkâr eden demektir. İyiliği engelleyen inatçıdan kasıt ise hayır ve iyilik yolundan kendi kendini engellemekle kalmamakta, başkalarını da bu yoldan men etmektedir. Yani her işinde ahlak sınırlarını yıkıp aşan, kendi menfaati, kendi istekleri ve arzuları uğruna her şeyi yapmayı göze alan kişi anlamında kullanıldığı görülmektedir. Burada “مريب” kelimesi, şüpheye düşüren ve şüphe eden anlamında iki şekilde kullanılmıştır. Yani inatçı olup hakkı inkâr eden bizzat kendisi şüpheye düşmekle birlikte başkalarının kalplerine de vesvese verip şüpheye düşürmektedir. Onun nazarında Allah, melekler, ahiret, nübüvvet ve vahiy şüphelidir.⁴⁵

Âd kavminin, hakkı inatlarından dolayı kabul etmemelerini ve nihayetinde helak oluşlarını Kur'an, “İşte Âd! Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler; O'nun peygamberlerine âsi oldular ve her inatçı zorbanın emrine uydular.”⁴⁶ veciz bir şekilde bu âyetle anlatmaktadır. Çünkü onların Allah'ın (c.c.) âyetlerini inkâr ettikleri ve onun elçilerine şiddetle karşı geldikleri görülmektedir. Zira onlara gönderilen Hûd (a.s.) olsa da onun tebliğleri önceki Peygamberlerin de tebliğlerine benzerdir. Dolayısıyla onun getirdiği tebliğe karşı gelmekle önceki ilahi hakikatleri de inkâr

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3/307.

⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi'lî Aḥkâmî'l-Kur'ân*, 9/54,349; Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, 3/120.

⁴¹ Çağrı, “İnat”, 22/264-265.

⁴² el-En'âm 6/35,111.

⁴³ Görgülü, “Kur'an'ın Anlaşılmasında İnanç Kaynaklı Engeller”, 35.

⁴⁴ el-Kâf 50/24-26.

⁴⁵ Ebu'l Â'l'â Mevdudî, *Tefhîmûl-Kur'ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 5/481.

⁴⁶ Hûd 11/59.

etmiş oldular.⁴⁷ Çünkü bütün peygamberlerin ortak davası tevhit, âhirete iman ve risalet hakikatini yerleştirmektir.⁴⁸

“Peygamberler yardım istediler ve sonunda bütün inatçı zorbalara hüsrana uğradı.”⁴⁹ Bu âyetle bahsedilen tarihi olayların öneminin kavranabilmesi için bu verilerin/uyarılarda Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber’e yönelttikleri itirazlara cevaben anlatıldığını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Zira bu sûrenin nazil olduğu dönemde Mekke’nin durumu ile daha önceki peygamberlerin kavimlerinin durumlarının benzerdir. Dolayısıyla söz konusu malumat Kureyşlileri ve diğer Arap müşriklerini uyarmak üzere dile getirilmektedir. Nitekim daha önceki kavimler, peygamberlerine karşı çıkıp inkâr ettikleri için nihayetinde helak oldular ve yerlerine müminler geçti. Dolayısıyla burada müşriklere şu ihtarda bulunmaktadır: “İnadınızdan dolayı, geleceğiniz de tamamen Peygamber’in davetine karşı takınacağınız tavırla alakalı bir durumdur. Eğer bu daveti kabul ederseniz Arabistan topraklarında kalabilirsiniz; yok eğer hak daveti inadınızdan dolayı reddederseniz oradan çıkarılırsınız.”⁵⁰

Medine’de Müslümanlarla Yahudiler arasındaki ilişkiler bozuldu ve giderek Yahudiler zaman içinde, Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar sergilemeye başladılar. Buna karşılık, Kur’an’ın üslubu da onlara karşı sertleşti. Nitekim âyetle “Hayır, umduğu gibi olmayacak! Çünkü o, âyetlerimize karşı inatla direnmektedir.”⁵¹ buyurularak bu durum ifade edilmektedir. Yahudiler’in İslâm’a karşı olan inatçı tavırları⁵², Allah’ın emir ve yasaklarına karşı inkârcı tavır ve tutumları, kendilerine gelen vahiyleri tahrif ve tezyif etmeleri, peygamberlerini yalancı çıkarmaya çalışmaları hatta öldürmeleri bu dönemdeki âyetlerde anlatılır.⁵³

Diğer taraftan, başka sûrelerde geçen ve Ehl-i kitaptan bahseden bazı âyetlerin de doğrudan Yahudiler’in katı inatçı tutumlarından dolayı muhatap aldığını söylemek mümkündür. Örneğin, Nisâ sûresinin 153. âyetinde şöyle buyurulmaktadır⁵⁴:

“Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Onlar bundan daha büyüğünü Mûsâ’dan istemişler, ‘Bize Allah’ı apaçık göster.’ demişlerdi de bu haksız davranışları yüzünden onları hemen yıldırım çarpmıştı. Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler; biz bunu da affettik. Mûsâ’ya apaçık bir delil verdik.”⁵⁵ Burada Ehl-i kitaptan kastın Yahudiler olduğu açıktır. Nitekim sonraki âyetlerde de Yahudilerin inatçılıkları, söz dinlememeleri, Allah’ın

⁴⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Huzur Yayınevi, t.y.), 5/130; Zeki Tan, *Kur’ân-i Kerim’de Helâk-Ahlak İlişkisi* (İstanbul: Ark Kitapları, 2024), 107.

⁴⁸ Tan, *Kur’ân-i Kerim’de Helâk-Ahlak İlişkisi*, 108.

⁴⁹ İbrâhîm 14/15.

⁵⁰ Mevdudi, *Tefhîmûl-Kur’ân*, 2/544.

⁵¹ el-Müddesir 74/16.

⁵² Nihat Uzun, “Âyetlerin Esas Anlamının Tespitiyle İlgili Önemli Bir Konu: Kur’ân’ın Nüzul Dönemi Muhatapları”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Ekim 2020), 196.

⁵³ el-Bakara 2/40-44; en-Nisâ 4/157.

⁵⁴ Uzun, “Kur’ân’ın Nüzul Dönemi Muhatapları”, 206.

⁵⁵ en-Nisâ 4/176.

âyetlerini inatla inkâr ederek peygamberlerin bazılarını öldürmeleri gibi acı suçları sıralanmaktadır. Bundan dolayı müfessirlerden birçoğu âyetteki Ehl-i kitap ifadesiyle Yahudilerin kastedildiği konusunda ittifak halindedirler.⁵⁶

1.3. Kibir-İnat İlişkisi

Kibir ve inat duyguları birbirinden ayrılmaz iki duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kendisini her konuda yeterli ve bilgili gören, hiçbir şeye muhtaç olmadığını düşünen kişi, ilahi hakikatlere karşı kibirlenir ve inat ederek vahyin emir ve yasaklarını kabul etmez zihnini ve kalbini gerçeğe kapatır. İnkârın cuhûd (bilerek inkâr etmek) anlamına geldiği de söylenmiştir. Ancak Kur'ân'da inkâr mefhumunu ifade eden lafızlar arasında söz konusu kelime bu manada pek kullanılmamıştır.⁵⁷

İnsanın kendini beğenmesi, başkalarından üstün ve büyük görmesi anlamındaki kibir; kişinin bir görüşü, inanç ve davranışı doğru olduğunu bilmesine rağmen reddedip aykırı davranmakta direnmesi anlamındaki inat kavramı ile yakından ilişkisi olduğu görülmektedir. Zira bu durum Kur'ân'ı Kerîm'de hakkı bildikleri halde gerçekler karşısında bilinçsizce kapıldıkları kibir, gurur, inat ve öfke duygularını, bu olumsuz duyguların etkisiyle işledikleri kötülükleri sürdürmek istedikleri anlatılır.⁵⁸

Kur'ân'ı Kerîm, kibir ve inat sahiplerinin Allah'ın âyetlerini anlamak istemediklerinden, bu hususta gösterdikleri dirençten⁵⁹ şöyle söz eder: “Kendisine Allah'ın âyetleri okunurken iştirip de sonra büyüklenecek iştirmemişcesine inkârda ısrar eden her bir günahkâr iftiracıya yazıklar olsun! Bu sebeple göreceği ağır azabı ona bildir.”⁶⁰ Yine Mekkeli müşriklerin inat ve kibir ile küfürde ısrarcı olmaları, ilahi hakikatleri ve nebevi düsturları kabule yanaşmamalarını şöyle izah eder: “Dediler ki: Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtılmalıdır. Yahut -iddia ettiğin gibi- göğü üzerimize parça parça düşürmelisin veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin. Veya altından bir evin olmalı; ya da göğre çıkmalıdır. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız. De ki: Rabbimi tenzih ederim! Ben sadece bir beşer-peygamberim. Kendilerine kurtuluş rehberi (vahiy) geldiğinde insanların inanmalarını, ancak “Allah, peygamber olarak bir beşeri

⁵⁶ Bk. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Daru'l-Hicr, 2001), 7/638; Ebu'l-Hasan Ali b. Hubeyd Mâverdi, *en-Nuket ve'l-Uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, ts.), 1/540; Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemahşeri, *el-Keşşâf'an Hakâ'iki Ğavâmizi't-Tenzil*, (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1987), 1/583-585; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb: et-Tefsirü'l-Kebir*, (Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1999), 11/256; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisi İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir* (Tunus: Dâru't-Tunusiye, 1984), 6/13.

⁵⁷ Veli Ulutürk, “Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1987), 217.

⁵⁸ Bk. el-Bakara 2/206; es-Sâd 38/2.

⁵⁹ Görgülü, “Kur'ân'ın Anlaşılmasında İnanç Kaynaklı Engeller”, 32.

⁶⁰ el-Câsiye 45/7-8.

mi gönderdi?” şeklindeki itirazları engellemiştir. De ki: Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik.”⁶¹

Ayette ifade edilen inat ve kibirle, hakkı kabul etmeme duygusu, kişinin akli melekelerini ve sahih düşünme yetilerini kaybettirip hak ve hakikati göremez hâle getirmektedir. Hz. Peygamber’in bütün gayret ve çabasına rağmen müşrikler, kibir ve inatlarına yenik düşerek vahyin temel ilkelerini kabul etmemişlerdir.

Kibir ve inat kavramlarının “cehd” kavramı ile yakından ilgili oldukları görülmektedir. Arapça’da “جَدَّ” kelimesi fiil kökünden gelir ve mastardır. Bilerek inkâr etmek itiraf etmemek anlamına gelmektedir.⁶² Ayrıca tasdik etmenin zıddı, “hayrı, yağmuru ve geliri az olan rahmet ve bolluktan nasipsiz”⁶³ anlamına da gelmektedir. Kur’ân’ı Kerîm’de, inat ve kibirden dolayı Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etmemek, Allah’ın âyetlerini ikrar etmemek ve mucizelerini inkâr etmek anlamlarında kullanılmıştır.

Nitekim âyette: “وَجَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ” “Mûcizeleri açık ve kesin olarak görüp idrak ettikleri halde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!”⁶⁴ şeklinde buyurulmaktadır. Başka bir âyette ise: “وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ” “Fakat o zalimler açıkça (bile bile) Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”⁶⁵ Yine âyette “وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ” “Onlar, âyetlerimizi de inatla inkâr ediyorlardı”⁶⁶ buyurulmaktadır. Söz konusu âyetler incelendiğinde açıkça görülecektir ki cahd bilerek inkâr etmek anlamında kullanılmıştır. Zira Mekkeli müşrikler vahyin beşer sözü olmadığına Allah’tan geldiğine kalpleriyle inandıkları halde sırf inatları uğruna ve kibirlerinden dolayı inkâr etmişlerdir.⁶⁷ Dolayısıyla müşriklerin bu durumu Allah’ın, elçisine ve vahye karşı olan bir taşkınlık ve açık bir direnmedir.

Kur’ân’ı Kerîm, Allah’a iman etmeyen Firavun ve askerlerini taşkın bir topluluk olarak şöyle tanıtmaktadır: “وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُم إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ” “Firavun ve askerleri, bize döndürülmeyeceklerini sanarak yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar.”⁶⁸ Netice itibarıyla cühûd kavramı hakkında denilebilir ki Allah’ın (c.c.) varlığını ve birliğini bildiği halde, sosyal baskı ve menfaatlerinden dolayı bilinçli ve şuurlu bir şekilde hakkı kabule yanaşmamaktır.⁶⁹ Yüce Allah’ın varlığını ve birliğini onun âyetlerini tasdik ve ikrardan kaçınmaktır.

⁶¹ el-İsrâ 17/90-95.

⁶² Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâhu Tâcu’l-Luğati ve’s-Sihâhu’l-Arabiyyeti* (Beyrut: Dâru’l İlim, 1987), 2/451; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3/106; ez-Zebidî, *Tâcü’l-Arû’s min Cevâhirü’l Kâmus*, 7/471-472.

⁶³ el-Cevherî, *es-Sihâhu Tâcu’l-Luğati ve’s-Sihâhu’l-Arabiyyeti*, 2/452.

⁶⁴ en- Neml 27/14.

⁶⁵ el-En’âm 6/33.

⁶⁶ el-Fussilet 41/15.

⁶⁷ Mehmet Soysaldı, *Kur’ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar* (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997), 54-55; Ulutürk, “Kur’ân-ı Kerîm’e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri”, 218.

⁶⁸ el-Kasas 28/39.

⁶⁹ Soysaldı, *Kur’ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, 55.

4. Kibir ve İnat Duygusunun Sebepleri

İnsan yapısında bir yükselme ve yücelme meyli bulunmaktadır. Beşerin idealist olmasının, ağaç ve bitkilerin sürgünlerini yükseklere doğru sürmelerinin altında yatan hep bu olumsuz duygular olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla böylesine bir meyil altında bu düzlemde ilerleme, olağan bir durumdur. Nitekim varlığımızın kendisinde de doğal olarak bir tekâmül hâkimdir. Bunlara rağmen ruhsal yapımız içinde birtakım olumsuz yönlerimizin olduğu ve bunların insanları olumsuzluklara, kötülöklere doğru yönlendirebildiğini ve denetleyici bazı yetilerin ise söz konusu olumsuz duyguları frenlediği bir gerçektir. Dolayısıyla insanın olgunlaşması ve nihayetinde kemale ermesi, ancak böyle olumsuz duygularla mücadele edip ve başarıya ulaşarak yücelmesi sonucu gerçekleşebilir. İmtihan denen şeyin sırrı burada saklıdır. İnsan doğasına en güzel yaratılış (ahsen-i takvim) üzerine yaratılsa da iradesi ile hareket ederek emre karşı gelebileceği ihtimalinden dolayı en kötü duruma (esfele safilin) düşme ihtimali de Kur'ân'da işlenmiştir.⁷⁰ Bu gerçeklikten hareketle, insanın düşüşten koruması için psikolojik arka plandaki menfaatlerden sıyrılarak duygularını kontrol etme kabiliyetini her zaman koruması gereklidir.

4.1. Düşmanlık ve Öfke Besleme

Kur'ân'ı Kerîm'de Arapların İslâm'dan önceki dönemde birbirinin düşmanı oldukları hatırlatılarak Allah'ın onların gönüllerini uzlaştırdığı ve böylece İslâm dini vesilesiyle dost ve kardeş oldukları bildirilmiştir.⁷¹ Nitekim âyetle: *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız."*⁷² şeklinde buyurulmaktadır.

Kur'an'da İslâm'a ve Müslümanlara karşı hâsmâne ve zâlimâne tavır takınanlar, insanların İslâm'dan haberdar olmasını önlemeye çalışanlar iki yerde "Allah'ın ve sizin düşmanlarınız" şeklinde nitelendirilmiştir. Bunların ilkinde bu şekilde anılmalarına, Hz. Peygamber ile antlaşmalar yapıp her defasında çekinmeden anlaşmalarını bozmaları gerekçe olarak gösterilmekte, yine de herhangi bir çatışma halinde yapacakları barış teklifinin olumlu karşılanması⁷³ istenmektedir.⁷⁴

Düşmanlık ve öfke, kişinin Allah'ı kalben bilmesi, dili ile de ikrar etmesine rağmen; haset, bağı (azgınlık) gibi sebeplerle İslâm'ı din edinmemesidir. Ebu Cehil ve arkadaşlarının küfrü

⁷⁰ Hayati Aydın, "İd, Ego ve Süper Ego Bağlamında Bilimsel Verilerin Kur'ân'ın İlgili Kavramlarıyla Karşılaştırılması" Akademik Araştırmalar Dergisi 5/18 (Ekim 2003), 115-130.

⁷¹ Mustafa Çağrı, "Düşmanlık", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/51-56.

⁷² Âl-i İmrân 3/103.

⁷³ el-Enfâl 8/55-61.

⁷⁴ Çağrı, "Düşmanlık", 10/52.

böyledir. Dolayısıyla kalbiyle itiraf edip diliyle ikrar etmesine rağmen kabul etmeme hususunda direnmektir. Hz. Peygamberin amcası Ebû Tâlib'in küfrü böyledir. Nitekim o şöyle demiştir:

وَلَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّ دِينَ مُحَمَّدٍ ... مِنْ خَيْرِ أَدْيَانِ الْبَرِيَّةِ دِينًا
لَوْلَا الْمَلَامَةُ أَوْ جِدَارُ مَسْبِيَّةٍ، ... لَوَجَدْتَنِي سَمَحًا بِذَلِكَ مُبِينًا

“Ben bildim ki Muhammed’in dini,

Yeryüzündeki dinlerin en hayırlısıdır.

Eğer kınanmaktan yahut bana sövüleceğinden çekinmemiş olsaydım,

Bunu gönül hoşnutluğuyla kabul ettiğimi ve açıkladığımı görecektin.”⁷⁵

Bilindiği gibi Resûlullah amcasını çeşitli zamanlarda İslâm’a davet etmiş, her seferinde teklifi hüsn-i kabul görmesine rağmen “Ebû Tâlib atalarının dininden döndü.” sözünü söyletmemek için Müslüman olma şerefine erememiştir.⁷⁶ Burada Ebû Tâlib’in iman etmemesinin en önemli sebeplerinden biri müşriklerin ileri gelenlerinin kendisini kınayacağı endişesi gelmektedir.

4.2. Rekabet ve Üstünlük Kurma

Kibir ve inat duygularını tetikleyen sebeplerden biri insanların birbirlerine karşı üstünlük sağlamak istemeleridir. Nitekim insan sürekli galip gelme hırsı ile çabaladığını ve aceleci davrandığını âyeti kerime şöyle ifade etmektedir: “İnsan, şerri de hayrı istediği gibi ister. İnsan pek acelecidir!”⁷⁷ Ayetin, insanı çok aceleci olarak belirten ifadesi, insanın tabiatındaki bir çeşit zaafa işaret etmektedir. Nitekim kişinin ilk defa maruz kalıp karşılaştığı bazı durumlarda neyin hayırlı/iyi neyin günah/kötü, neyin faydalı neyin zararlı olduğu hususunda isabetli hüküm vermesi her zaman mümkün olmayabilir.⁷⁸

Bu duyguları taşıyan kişinin temel amacı karşısındaki kişiye rekabet kurarak üstün gelme güdüsüdür. Nitekim kibirli ve inatçı insan, rakip olarak gördüğü emsalinin elde etmiş olduğu yüksek makam, mevki, mal ve şöhretten dolayı iç âleminde ortaya çıkan ezilmişlik duygusunu ve bundan kaynaklanan rahatsızlığı savuşturmak için. Dolayısıyla kişi akranıyla eşit bir seviyede olmaya razı olsa da emsalinin kendisine üstünlük kurmasına razı değildir.

4.3. Hizmetinde Kullanma İsteği

İnsan tabiatında kibir ve inattan kaynaklanan başkalarını küçük görüp onları kendi hizmetinde ve kendi amaçları doğrultusunda kullanma duygusunun bulunduğu ifade edilmektedir.⁷⁹ Nitekim kibir ve inat duygusuna sahip kişiler, karşılarındaki küçük gördükleri

⁷⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/14; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 5/144; ez-Zebidî, *Tâcû’l-Arû’s min Cevâhirü’l Kâmus*, 14/51.

⁷⁶ Bk., Buhârî, “Tefsir”, 28; Müslim, “el-İmân”, 9; et-Tirmizî, “Tefsir”, 28; en-Nesâî, “Cenâiz”, 102.

⁷⁷ el-İsrâ 17/11.

⁷⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/465-466.

⁷⁹ Mehmet Emin Yurt, “Kur’ân’da Haset Kavramı”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/3 (Ağustos 2018), 859.

kişilerin eline bir takım güç ve maddi imkân geçmesinden çekinmektedir. Öyle ki Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) olan kin, nefret ve hasetlerinden dolayı onun tebliğine başkaldırdıkları bilinmektedir. Bunun temel nedeni içlerinden taşıdıkları kibir ve inat duyguları geldiği tarihi bir vakıadır. Çünkü onlar “Yetim, çobanlık yapan biri nasıl olur da bizim liderimiz olur? Allah aramızda nasıl bu sözde düşük niteliklere sahip birini Peygamber olarak seçer ve bizde ona tabi olmak durumunda kalırız?” şeklinde kibir ve inat duygularına yenildiklerini görmek mümkündür.

Mekkeli müşriklerin yukarıda bahsedilen durumlarını âyet şöyle ifade etmektedir: “*Bu Kur'an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!*” diye de eklediler.”⁸⁰ Diğer bir âyette ise şöyle buyurulmaktadır: “*Aramızda Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu kimseler de bunlar mı?*”⁸¹ Dolayısıyla âyetlerin verdiği mesaja bakıldığında müşriklerin içinde bulunduğu olumsuz duygulardan kibir ve inadın etkisi ile iman etmedikleri anlaşılmaktadır.

4.4. ‘Ucub (Kendini Beğenme)

Kendini beğenme (‘ucb), büyüklenme (ihtiyâl ve huyelâ), övünme (fahır, tefâhur), başkasını aşağılama (tahkir), zorbalık (tecebbür), taşkınlık (tuğyan) gibi kibir kavramına yakın manalarda kullanılan başka kavramlar da bulunmaktadır. Ancak bunlardan yalnız ‘ucb kelimesi kibir gibi literatüre ahlâki bir terim olarak girmiştir. Bazı kaynaklarda, genellikle ‘ucbun kibirden farklı olduğu belirtilir. Bu ayırımı göre kişinin kendini büyük, başkalarını küçük görmesine kibir, başkasını küçük görmeden yaptıklarını ve kendisini beğenerek böbürlenmesine de ‘ucb denilir. “Kişinin geçici değerlere aldanıp onlarla avunması” anlamına gelen gurur da Türkçe’de “kendini beğenme, böbürlenme” mânasında kullanılmaktadır.⁸²

Kibir ve inadın kendini beğenme duygusunun bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Kur’ân’da, geçmiş milletlerin bu olumsuz duygulara kapılıp hakkı inkar ettikleri ile ilgili pek çok âyet bulunmaktadır. Örneğin, “*Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız.*”⁸³ Nitekim şöyle dediler: “*Soydaşları bize kölelik ederlerken bizden farklı olmayan bu iki adama mı inanacağız!*”⁸⁴ şeklinde ifade edilmiştir. Diğer bir âyette ise, “*Bize melekler gönderilmesi veya rabbimizi görmemiz gerekmez miydi?*”⁸⁵ şeklinde buyurularak kibir ve inat duygusunun tezahürlerine dikkat çekilmiştir.

Kendini beğenme duygusu, olumsuz duyguların başında gelen kibir ve inat duygusunu peşinden getirmekte ve küçük görülen kişilere tabi olma ve onların tebliğ faaliyetlerini dinleme isteğini en başından itibaren yok ettiği görülmektedir.

⁸⁰ ez-Zuhruf 43/31.

⁸¹ el-En’âm 6/53.

⁸² Çağrı, “Kibir”, 25/561.

⁸³ Yasin 36/15.

⁸⁴ el-Mü’minûn 23/47.

⁸⁵ el-Furkân 25/21.

5. Kibir ve İnadin Zararları

Kibir ve inat duygusunun dini ve dünyevi birçok zarara sebep olduğu görülmektedir. Bunları tek tek sıralamaya bu çalışmanın hacmi yetmeyecektir. Ancak söz konusu olumsuz duyguların inanç bakımından şüphe, hakikate karşı inkâr etme, yüz çevirme ve dini, toplumsal alanda nifak sebebi olacağı malumdur. Bu bakımdan mezkûr konulardan birkaç tanesi burada işlenecektir.

5.1. İlâhi Hakikatlere Karşı Şüphe Duyma

Kibir ve inadin zararları arasında vahye ve içerdiği hakikatlere karşı şüphe duymak ve onun mesajlarını anlama, algılama noktasında iman etmeye engel olmaktır. Kur'ân'ı Kerîm, kendi mahiyeti ve getirdiği hakikatlere karşı şüphe duyanlara meydan okumuş ve onun bir benzerini getirmelerini istemiştir. Hatta buna güç yetiremeyeceklerini açık bir şekilde ifade ederek tahaddisini bir sûreye kadar indirgemıştır.⁸⁶

Kur'ân'ı Kerîm, vahiy vasıtasıyla Allah'ın insanlara bildirdiği haberler hakkında şüpheye düşen kimselerden yer yer bahsetmektedir. Vahiy, bunları uyarmakta ve onlara yol göstermektedir. Mü'min bir kimsenin vahiy mevzusunda ve getirdiği itikadi ve ahlaki ilkeler hakkında şüphe duyması söz konusu olamaz. Vahyin mahiyeti veyahut bildirdiği şeylerin neliği hakkında mü'minin zihninde oluşan soruların, onun Allah katından olduğuna dair bir şüphe değil aksine içeriğinin daha iyi kavranabilmesidir. Bu bakımdan bu sorgulamaların asıl itibarıyla imanın pekiştirilmesine vesile olacak bir mahiyet arz etmektedir. Dolayısıyla bu âyetlerde söz konusu edilen kimselerin mü'minler değil, şüphelerini inkârlarına öncül kılan inkârcı kimseler olduğu görülmektedir.⁸⁷ Çünkü onlar, peygamberlere maddi açıdan baskı yaparken onlara karşı manen inananları şüpheye düşürmeye çalıştıkları⁸⁸ görülmektedir.⁸⁹

İlâhi metnin ifadesine göre atalarından miras kalan ritüellere körü körüne bağlı olanların vahiy hakikatiyle karşılaştıklarında taassuplarından dolayı peygamber ve getirdiği ilâhi mesaj karşısında derin şüphe içinde olmuşlardır. Nitekim âyette: *“Sizden öncekiler, Nûh, Âd ve Semûd kavimleriyle onlardan sonra gelenler hakkındaki bilgiler size ulaşmadı mı? Onları (tam olarak) ancak Allah bilir. Peygamberleri onlara mucizeler getirdi de ellerini ağızlarına götürüp getirerek, Biz size gönderilene inanmıyoruz, bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz. dediler.”*⁹⁰ buyurulmaktadır. Ayette ifade edildiği gibi inkârcıların, Yüce Allah tarafından peygamberler aracılığıyla kendilerine tebliğ edilen ilâhi mesaj karşısında şüpheye düşerek yaşadıkları öfke, acizlik, şaşkınlık, inat ve kibirlerini ortaya koymaktadır.⁹¹

⁸⁶ el-Bakara 2/23; Hûd 11/13-14.

⁸⁷ Nurullah Denizer, “Kur'ân'da Dinî Şüphe”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46 (15 Aralık 2017), 78.

⁸⁸ el-A'râf 7/75-76.

⁸⁹ Tan, *Kur'ân-i Kerim'de Helâk-Ahlak İlişkisi*, 128.

⁹⁰ İbrâhîm 14/9.

⁹¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 6/368-669.

Müşrikler, Hz. Peygamber'e gönderilen vahyin ilahi bir hakikat olduğu hususunda sürekli şüphe etmiş bu durum onların Kur'ân'ın insanlığa sunduğu evrensel ilkelerini anlamalarına ve inanmalarına engel teşkil etmiştir. Müşriklerin bu olumsuz tutumlarını Yüce Allah: *"İnkâr edenler ise, kıyamet kendilerine ansızın gelinceye veya sonu olmayan günün azabı kendilerini yakalayınca kadar Kur'an hakkında hep şüphe içinde kalacaklardır."*⁹² ifadeleriyle bildirmiştir. Dolayısıyla kibir ve inat duygusunun zararları arasında yer alan ilahi hakikatlerden şüphe etme olgusu, peygamberlerin tebliğ ettikleri evrensel değerlere tavır alan toplumların en temel karakteristik özelliklerinden biri olduğu görülmektedir.

5.2. Hakikati İnkâr ve Ondan Yüz Çevirme

Kibir ve inat duygusu, ilahi hakikati kabul etmeye engel duygusal bir hastalıktır. Çünkü hakikatin temel verileri başkasından geldiği için bir sözü, düşünceyi kabul etmeyip hatta tahammül etmemek, kibir ve inat ile yakından alakalıdır. Burada ilahi hakikatin kabul edilmesine engel olan durum "hak" olup olmaması değildir. Asıl kabule engel olan şey, sözün kendisinden ziyade inat ve kibir duygusuyla üstünlük kurulmak istenen kişiden gelmesidir. Çünkü Müşrikler, Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul etmemiş ve ona olan kibir ve inat duygularından dolayı O'nu yalanlamışlardır.⁹³

Kibir ve inat duygularından dolayı "hak" olan Peygamberliği kabul etmeyenlerin durumunu Yüce Allah âyetinde şöyle belirtir: *"Rab'lerini inkâr edenler için Cehennem azabı vardır. Ne kötü varılacak yerdir orası! Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler. Neredeyse Cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara; Size bir elçi gelmemiş miydi? diye sorarlar. Onlar da şöyle cevap verirler: Evet bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz demiştik. Yine şöyle derler: Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık. İşte böylece günahlarını itiraf ederler. Artık alevli ateştekiler Allah'ın rahmetinden uzak olsun! Görmedikleri halde Rablerinden korkanlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır."*⁹⁴

Kibir ve inat eden kişi, muhatabından aldığı düşünceleri kendi düşüncesi gibi savunurken, aynı hakikati muhatabın söylemesi durumunda karşı çıkarak onu reddeder. Ama ahirette buna imkân olmadığı için sorgu meleklerinin sorularına cevap olarak kâfirler, o zaman hakkı gizlemeyerek "evet" derler. Allah'ın lütûf ve adaletini tasdik edip kendi kabahatlerini ve pişmanlıklarını şöyle dile getirirler: *"Doğrusu bize bir uyarıcı geldi. Ancak biz onu yalanladık ve şöyle dedik: Allah hiçbir şey indirmedir. Peygamberliğin, kitabın, vahiy ve mucizelerin; onlara inanıp doğru yolda gidenlere, güzel yaşayanlara sevap, hasetlerinden dolayı inanmayıp şeytanlık ve küfre sapanlara ise azap edileceğine dair müjde ve tehditlerin aslı yoktur dedik."* Öyle peygamberlik iddia edenlere ve onlara inananlara ise *"Siz, ancak büyük bir sapıklık içindesiniz."*

⁹² el-Hac 22/55.

⁹³ Bk. Tan, *Kur'ân-i Kerim'de Helâk-Ahlak İlişkisi*, 135-138.

⁹⁴ el-Mülk 67/6-12.

Kendinizi kaybetmiş ve şaşırmissınız hem başkalarını hem de kendinizi şaşırtmaya ve yoldan çıkartmaya çalışıyorsunuz. dedik.”⁹⁵

Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi mânalara gelen küfür (kefr, küfür, küfrân), terim olarak ise genellikle “Allah’tan aldığı ve din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” şeklinde tanımlanır.⁹⁶

Bazı islâm âlimleri inkârı/küfrü ortaya çıkış şekli ve sebepleri açısından dört kısımda mütalaa etmişlerdir. 1. Küfrü inkârî, Allah’ı, peygamberleri ve onların Allah’tan vahiy yoluyla alıp getirdikleri temel esasları kişinin kalbiyle onaylamaması, diliyle kabul edip ikrar etmemesidir. 2. Küfrü cühûd, Kişinin hakkı bildiği halde ona iman etmemesi, inatla inkârı tercih etmesidir. 3. Küfrü inâdî, Kişinin kalbi ile Allah’ı bilip bazan diliyle de onu ikrar ettiği halde haset (bağy), şöhret ve makam düşkünlüğü, kavmiyetçilik gibi sebeplerle İslâm’ı bir din olarak kabullenmemesidir. 4. Küfrü nifâk, Kişinin inanılması gereken ilahi hususlara diliyle ikrar ettiği halde kalbi ile tasdik etmemesidir.⁹⁷

Aynı zamanda küfür, kalbiyle Allah’ı bilmek, diliyle ikrâr ve itiraf etmek, fakat hasedi ve sapıklığı sebebiyle İslâm’ı dîn olarak kabul etmemektir. Ebû Cehil’in, Hz. Peygamberin amcası Ebû Tâlib’in küfürleri⁹⁸ ve Hz. Peygamberin hak peygamber olduğunu bilen, fakat inadından dolayı onun peygamberliğini reddeden Yahudi ve Hristiyanların küfrü bu türden olduğu ifade edilmektedir.⁹⁹

Kur’ân’ı inatla inkâr eden ona karşı büyüklenen, Kur’ân’ı sihir ve beşer sözü olarak niteleyen Velid b. Muğire Kur’ân’da çok güçlü azapla tehdit edilmiş, Müddesir Sûresi’nin ilk âyetleri ise kendisi hakkında nazil olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁰

Hatta Mekkeli müşrikler, Kur’ân’ın Arapça nazil olmasını da kibir ve inatlarından dolayı kabullenememişlerdir. Nitekim Zemahşerî (ö. 53871144), Kur’ân’ın Arapça olarak indirilmesini şöyle yorumlamaktadır: “İnatçılıklarından dolayı ‘Niye Kur’ân Arap olmayanların dili ile indirilmedi.’ dediler. Şayet önerileri olumlu karşılsaydı bile itiraz ve inatçılıklarından vazgeçmeyeceklerdi. Bu sefer de ‘Yabancı dildeki bir Kur’ân’ın Arap bir peygamber için uygun olur mu?’ derlerdi. Yani Allah’ın âyetleri her ne tarzda kendilerine indirilse bile inatçılıklarından sürdürecekleri bir bahaneyle Kur’ân’a karşı çıkarlardı. Çünkü o toplum haktan yüz çeviriyor; heva ve heveslerine uyuyorlardı.”¹⁰¹

⁹⁵ Soner Gündüzöz, vd., *Kur’ân’dan Öğütler 2* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 280.

⁹⁶ Mustafa Çağrı, “Küfür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/533-536.

⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 5/144-145.

⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 5/144-145.

⁹⁹ Bk. el-Bakara 2/89; Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/155-156.

¹⁰⁰ Taberî, *Camiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, XXIII, 400-463; Galip Türkan, *Kur’ân’da Ahiret İnancı* (Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2006), 12-13.

¹⁰¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/202-203.

5.3. İnananların Arasına Nifak Sokma

Kur'ân'ın birçok âyetinde münafıkların ruhsal durumunun toplumsal hayata yansıyan görünüm ve etkilerine temas edilmektedir. Nitekim onların gösterişli dış görünüşlerinin tam aksine her şeyden korktukları, özellikle savaş gibi toplumsal katılım gerektiren sosyal olaylardan endişe duydukları belirtilmektedir.¹⁰² Yine onların cimri, yalancı ve kibirli oldukları,¹⁰³ özellikle gösterişe önem verdikleri, maddî menfaatleri için ibadet ettikleri, dua ve ibadet hayatlarında ise gönülsüz davrandıkları,¹⁰⁴ ekini ve nesli (ekonomiyi ve kültürel hayatı) bozmaya uğraştıkları,¹⁰⁵ kötülüğü yaygınlaştırıp iyiliğe engel olmaya çalıştıkları¹⁰⁶ Allah'ı ve müminleri alaya aldıkları,¹⁰⁷ müslümanlara yardım edilmesini engellemeye gayret ettikleri,¹⁰⁸ müminlere karşı kin besledikleri,¹⁰⁹ insanlar arasında kötü haberler yaydıkları,¹¹⁰ günah, düşmanlık ve Hz. Peygamber'e isyan konusunda gizli faaliyetler yürüttükleri,¹¹¹ ifade edilmektedir.¹¹²

Kibir ve inat, Allah'tan gelen hakkı kabul etmenin önünde bir engel teşkil ettiği gibi hakkı çarpıtmaya ve akabinde ilahi hakikatlere iman etmemeye engel bir sebeptir. Söz konusu bu olumsuz duyguların sosyal hayat içerisinde ayrılmaya sebep olması bakımından şu âyet kayda değer bir anlam taşımaktadır: *“Ele geçirmek üzere ganimetlere doğru hareket ettiğinizde, savaştan geri duranlar, Bırakın bizi, size katılalım. Onlar, Allah'ın hükmünü değiştirmek istiyorlar. De ki: Asla bizim peşimize takılamayacaksınız, Allah sizin için daha önce böyle buyurdu. Bunun üzerine de “Hayır, bizi kısıkanıyorsunuz. diyecekler. Oysa onlar (işin hakikatini) kavramakta güçlük çekiyorlar.”*¹¹³ Dolayısıyla hak etmediklerini talep etmekle Müslümanlar arasında nifak tohumlarını ekip fesatlık çıkarmak istemişlerdir. ‘Hak etmedikleri talepleri’ diyoruz. Çünkü “daha önce Allah'ın emri vardı. Bu emirden maksat Hayber seferinde Hz Peygamber ile birlikte sadece Hudeybiyye seferinde onun yanında olup Rıdvan Biatına katılanlara izin verileceğini belirten ilahi emirdir.”¹¹⁴

6. Kur'ân'ı Kerim'de Bazı Kibir ve İnat Örnekleri

İnsanı farklı duygularla yaratan Yüce Allah, ona rehber olması için ilahi hitapta çeşitli kıssalar anlatmıştır. Kur'ân'ı Kerîm kibir ve inat duygusunu daha ziyade inancı ve ahlakı bozuk

¹⁰² et-Tevbe 9/56-57; Muhammed 47/20-21; el-Haşr 59/11-13; el-Münâfikûn 63/4.

¹⁰³ et-Tevbe 9/67; el-Münâfikûn 63/1,5.

¹⁰⁴ en-Nisâ 4/142.

¹⁰⁵ el-Bakara 2/205.

¹⁰⁶ et-Tevbe 9/67.

¹⁰⁷ et-Tevbe 9/65, 79.

¹⁰⁸ el-Münâfikûn 63/7.

¹⁰⁹ Âl-i İmrân 3/119.

¹¹⁰ el-Ahzâb 33/57-60.

¹¹¹ el-Mücâdile 58/8; krş., en-Nisâ 4/108.

¹¹² Hülya Alper, “Münafık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/564.

¹¹³ el-Fetih 48/15.

¹¹⁴ Reşit Özer, *Kur'ân'ı Kerim'de Haset İnanç İlişkisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi, 2017), 94-95.

olan kişilerin inananlara karşı kalplerinde taşıdıkları olumsuz bir duygu olduğunu belirtmekte ve bunun üzerinde özenle durmaktadır. Bunun yanında Kur’ân, kibir ve inadın ruhsal ve davranışsal bir hastalık olduğuna dikkati çekmektedir. Söz konusu duyguların eyleme geçmesi halinde inanç, akıl, mantık ve basiret sınırlarını aşarak toplumsal bir hüsrana olacağı yönünde mesajlar vermektedir. Şimdi ilahi metinde kibir ve inat duygusuyla iman etmeyen bazı şahısların örneklerini verelim.

6.1. İblis

Kur’ân’ı Kerîm, Allah’ın hükümlerine başkaldıranların ebedi olarak azapla cezalandırılacağını bunun yanında O’nun taksimatına razı olup ve onun koymuş olduğu hükümlerinin gereğini yerine getirenlerin ise, altlarından ırmaklar akan ebedi cennetlerinde mesken edineceklerini birçok yerde/âyetle ifade etmiştir. Allah’ın belirlemiş olduğu sınırları aşmayanlar ve bitmeyecek olan ahiret hasadı için, tükenecek şeylere meyledip kibir ve inat etmeyenler oranın daimi varisleridir.¹¹⁵ Bu durumu âyeti kerime şöyle ifade eder: “*Kim Rahman’ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.*”¹¹⁶ Kibir ve inat etmek, Allah’ın kulları arasında yaptığı paylaşıma razı olmayarak bir nevi ilahi taksimata kafa tutmaktır. Nitekim müfessirlerin birçoğunun da ifade ettiği gibi semada ve yeryüzünde Yüce Allah’a karşı ilk isyan ve ilk günah kibir ve inat yüzünden meydana geldiği nakledilir.¹¹⁷

Yüce Allah, Hz. Âdem’i yarattıktan sonra meleklerle ona secde etmelerini emretmiştir. Ancak İblis büyüklük taslayıp inat ederek ilahi emre karşı çıkmıştır. Bu durum âyetle “*Meleklerle, ‘Âdem’e secde edin’ dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.*”¹¹⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Kur’ân’ı Kerîm, Hz. Âdem ile kibir ve inat yüzünden böbürlenerek secde etmeyen İblis’in durumunu şöyle anlatır: “*Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem’e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.*”¹¹⁹ Yine başka âyetlerde şöyle ifade edilmektedir: *Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık. Hani Rabbin meleklerle demişti ki: Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım. Ona şekil verdiğim ve ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun, için secdeye kapanın! Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler. Fakat İblis hariç! O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı. (Allah) Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir? dedi. (İblis): Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim, dedi. Allah şöyle buyurdu: Öyle ise oradan çık! Artık kovuldun! Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lanet senin üzerine olacaktır.*”¹²⁰ Kur’an’da şeytanla insan türü arasındaki ilişkiye veya mücadeleye temas eden birçok âyet bulunmaktadır. Âdem’e melekler secde ettiği halde şeytan kibirlenip ilâhî emre

¹¹⁵ Ramazan Yazıcı, *Haset* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2014), 60.

¹¹⁶ ez-Zuhruf 43/36.

¹¹⁷ Yazıcı, *Haset*, 58.

¹¹⁸ el-Bakara 2/34.

¹¹⁹ el-Bakara 2/34.

¹²⁰ el-Hicr 15/ 26-35; Bak., el-Bakara 2/ 34; el-A’râf 7/11-13.

karşı çıkmış, gerekçe olarak da kendisinin ateşten, Âdem'in çamurdan yaratıldığını ileri sürmüştür.¹²¹

6.2. Karun

İlahi metinde tespit edilen iman etmeninin önündeki engellerden birisi de kibirlenmek olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu durum çoğu zaman inatla iç içe bulunarak, insan fıtratının aşkın bir varlığa açılan pencerelerini kapatmaktır. Zira çoğu zaman maddi olarak zengin olanlar ve onların etrafında bulunan memleketlerin ileri gelenleri (mele') kurulu düzende mevki ve makamı yerinde olan kimseler, Allah tarafından gönderilen peygamberlerin hak davetine karşı çıkmışlardır. Bunlar Allah'a kul olmayı, Allah'ın diğer kulları gibi muamele görmeyi kibirlerine yedirememişlerdir. Bu aristokrat sınıfını Kur'ân, bizlere bildirmektedir. Karun da bunun tipik örneklerini teşkil etmektedir.¹²²

Kur'ân'ı Kerîm'de kendisine verilen nimetlerden dolayı büyüklük taslayıp övünen ve inat ederek ilahi hakikatleri kabul etmeyen Karun'dan bahsedilmektedir. Karun'un Hz. Musa'nın kavminden olduğu belirtilmektedir. Karun ile ilgili Kur'ân "*Kârûn Mûsâ'nın kavmindendi. O, gücüne dayanarak onlara haksızlık etmekteydi. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki sadece anahtarlarını güçlü kuvvetli bir ekip bile zor taşırdı. Halkı ona şöyle demişti: "Sakin şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez."*

¹²³ şeklinde bahsetmektedir.

Karûn, hazinelerinin anahtarlarını güçlü bir topluluğun ancak taşıyabildiği, zenginliğiyle mağrur bir kişi olarak takdim edilmektedir. Karûn gösterişi sevmekte, kavminin arasında ihtişamla dolaşmakta, bu ise bazılarının hayranlığını celbettiği görülmektedir. Kavminin, servetiyle böbürlenmemesi gerektiği yönündeki uyarılarına karşı Karûn'un bu serveti kendi bilgisi sayesinde yaptığını ileri sürdüğü bilinmektedir. Nihayet kendisi ve evi yerin dibine geçirilmiş, bu âkıbetten ne kendini kurtarabilmiş ne de onu kurtaracak bir topluluk çıkmıştır. Diğer âyetlerde de Hz. Mûsâ'nın apaçık delillerle Firavun, Hâmân ve Karûn'a gönderildiği, fakat onların Mûsâ'yı yalancı bir sihirbaz olarak niteledikleri, ona karşı çıktıkları, yeryüzünde büyüklük tasladıkları, sonuçta her birinin farklı şekillerde cezalandırıldığı belirtilir.¹²⁴

6.3. Nemrut

İlahi metinde Hz. İbrâhim'in (a.s.) hak dine davetine kibir ve inadından dolayı karşı çıkanlardan birisi de Nemrut olduğu görülmektedir. Nemrut Hz. İbrâhim ve tebliği ile mücadele etmiş kendisini ilah olarak görmüştür. Kur'ân'ı Kerîm Nemrut'un durumunu "*Allah'ın kendisine verdiği iktidara dayanarak rabbi hakkında İbrâhim ile tartışmaya giren kimseyi görmedin mi? İbrâhim Rabbim hayat veren ve öldüren benim dedi. İbrâhim Allah güneşi*

¹²¹ İlyas Çelebi, "Şeytan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/99.

¹²² Ulutürk, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri", 223.

¹²³ el-Kasas 28/76.

¹²⁴ el-Ankebût 29/39; el-Mü'min 40/24.

doğudan getirmektedir, hadi sen de onu batıdan getir dedi. Bunun üzerine inkârcı ne diyeceğini bilemedi. Allah zalimler topluluğuna rehberlik etmez.”¹²⁵ şeklinde ifade etmektedir.

Hız. İbrâhim ile Nemrut arasında geçen diyalogu şöyle özetlemek mümkündür: “Hız. İbrâhim, atılan ateşten kurtulup çıkınca onu Kralın yanına götürdüler. Zira O, Kralın yanına daha önce hiç gitmemişti. Kral, onunla biraz konuştu. Akabinde ona: Rabbim kimdir? diye sordu. Hız. İbrahim, Rabbim, dirilten ve öldürenidir. dedi. Bunun üzerine Nemrut, “Ben de diriltip öldürürüm. Dört kişiyi eve hapsedirim. Onlara yiyecek içecek vermem. Açlıktan ölecek duruma gelince ikisine yemek ve su verip ölmelerini önlerim yaşarlar. İkisini de bırakırım ölürler.” dedi. Bunun üzerine Hız. İbrahim ona şöyle dedi: “Benim Rabbim odur ki, güneşi doğudan getirir. Sen de onu batıdan getirsene.” Bunun üzerine inat ve kibrinden inkârcı olan Nemrut şaşırıp kaldı ve söyleyecek hiçbir söz bulamadı. Nitekim eğer Nemrut, Hız. İbrahim ile tartışmaya devam ederse kavminin yanında rezil olacağından dolayı Hız. İbrahim’i huzurunda kovdu.¹²⁶

6.4. Firavun

Kur’ân’ı Kerîm’de inat ederek büyüklük taslayanların en aşırı örneğini Firavun’un sergilediğini görmek mümkündür. Nitekim Firavun Allah’ın kendisine verdiği mal, mülk ve iktidar hırsından şırmış hakkı kabul etmemeye inat etmiş bunlarla övünüp kibir gösterek şöyle demiştir: “*Firavun kavmine seslenerek şöyle dedi: “Ey milletim! Mısır’ın mülkiyeti benim değil mi? Şu ırmaklar ayaklarımın altında akıyor mu? Bunları görmüyor musunuz? Ayrıca ben bu değersiz, neredeyse söylediğini anlatmaktan âciz adamdan daha iyi değil miyim? (O bir peygamber ise) kendisine altın bilezikler indirilse yahut dizi dizi melekler onunla birlikte gelseler ya!”¹²⁷* Bu âyette Firavun kibir taslayarak kavmi olan Kıptilere: Şu Mısır’ın bütün her şeyi, ırmakları, bahçeleri, topraklarının kendisine ait olduğunu söyleyip, ey halkım bunu görmüyor musunuz? dedi. Akabinde şöyle devam etti: Benim nasıl iyi bir konuşmacı olduğumu, Musa’nın ise nasıl zayıf bir konuşmacı olduğunu görmüyor musunuz? dedi. Firavun; Allah’ın kendisine verdiği imkânlarla karşı Rabbine şükredeceği yerde aksine bu imkânlarla inat ve kibirle daha da şırmış ve azabın arttırılması için verildiğini anlamamıştı.¹²⁸

Firavun’un sözleri, kendini yüceltme ve halkına hükmetme arzusunun bir göstergesidir. Mısır’ın zenginlikleri ve nehirlerin kendi kontrolünde akıyor olmasıyla övünmekte, bunun bir güç ve üstünlük sembolü olduğunu iddia etmektedir. Kibrin en açık tezahürlerinden biri, insanın kendi konumunu ve varlığını abartarak, Allah’a ve peygamberine karşı üstünlük iddiasında bulunmasıdır. Firavun, kendini halkına adeta bir ilah gibi sunmaktadır.

¹²⁵ el-Bakara 2/258.

¹²⁶ Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, 4/567-570.

¹²⁷ ez-Zuhurf 43/51-53.

¹²⁸ Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, 20/ 610.

“Mısır’ın mülkiyeti benim değil mi?” Bu ifade, Allah’ın mülk ve kudretine meydan okuyan bir anlayışı temsil eder. Firavun, Musa’nın peygamberliğini reddetmek için akılcı gibi görünen ama aslında tamamen inat ve kibirden kaynaklanan bir eleştiri yapmaktadır:

"Altın bilezikler indirilse ya da dizi dizi melekler onunla birlikte gelseler ya!"

Bu sözler, bir peygamberin belirli dünyevi özelliklere ya da maddi zenginliklere sahip olması gerektiği şeklindeki yanlış bir varsayıma dayanır. Bu, gerçeği anlama değil, sadece Musa’nın peygamberliğini itibarsızlaştırma amacını taşır. Firavun, Allah’ın seçimini sorgulamakta ve kendi kıstaslarını dayatmaktadır. Firavun’un sözlerinde, kendisinin üstünlüğüne körü körüne inanması ve Musa’nın doğruluğunu anlamak için en ufak bir çaba göstermemesi açıkça görülür. Bu durum, inatla hakkı reddetmenin ve kibirle kendini haklı görmenin bir sonucudur.

Bu âyet, kibrin ve inatçılığın bir insanın hakikati reddetmesine nasıl yol açabileceğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Firavun’un tutumu, insanın Allah’ın verdiği nimetlere güvenip, bu nimetleri kendi gücüne dayandırmasının ve peygamberlik gibi ulvi bir görevi maddi ölçütlerle değerlendirmeye çalışmasının yanlışlığını gösterir. Ayet, aynı zamanda Allah’ın mesajını getiren peygamberlere karşı kibir ve inatla yaklaşmanın, insanı hüsrana uğratacağını hatırlatır.

Sonuç

Kur’ân’ı Kerîm’de kişinin iman etmesine engel olan unsurların başında olumsuz duygulardan kibir ve inadın geldiği açıkça görülmektedir. Çalışmada, kibir ve inat kelimelerinin lügat ve ıstılahi anlamları ve bu duyguların iman etmenin önündeki engel rolü incelenmiştir.

İnkâr etmenin temelinde, gaflet, delalet, yanlış çıkarsamalar, inat, atadan gelen körü körüne bağlılık ve şeytani vesveseler gibi olumsuz duygular yatmaktadır. Allah’ın pek çok nimetine rağmen, inkârcılar onun âyetlerine karşı direnmekte ve kibirli bir tutum sergileyerek gerçekleri kabul etmekten kaçınmaktadırlar. Kur’ân’ı Kerîm’de inat, özellikle Allah’ın buyruklarına karşı kibirli bir tutum sergileyerek direnmek ve doğruyu kabul etmeyi reddetmek olarak tanımlanır. Bu, insanların akıl ve vicdan yerine duygusal ve geleneksel sebeplerle doğruyu reddetmelerine yol açar.

Kur’ân’da kibirli tutum eleştirilirken, bireylerin gerçek erdemlerini bilmesi ve kendilerini ölçülü bir şekilde takdir etmeleri gerektiği ifade edilmiştir. İnsan, fitratında var olan olumsuz duygularla mücadele edebilecek kabiliyete sahiptir. İman, bu mücadeleyi başarı ile yürütmede insana en büyük desteği sağlar. Ancak kibir ve inat gibi olumsuz duygular, insanı esfel-i sâfilîn (aşağıların aşağısına) düşürebilir.

Kibir ve inat, yalnızca iman etmenin önünde değil, aynı zamanda bireyin kendisi ve toplumla olan ilişkilerinde de ciddi manevi engeller teşkil etmektedir. Bu duyguların aşılması, insanın ilahi hakikate yönelmesi ve hem dünya hem de ahiret saadeti için gereklidir. Kur’ân

rehberliğinde, bireylerin manevi engellerden arınarak Allah'ın buyruklarını kabule yönelmeleri, doğru yolda ilerlemeleri için kaçınılmaz şarttır. Bu süreç, insanın Allah'a olan yakınlığını artıracak iman ve hemcinsleri ile uyumlu bir hayat yolunda daha güçlü adımlar atmasına olanak tanıyacaktır.

Kaynakça/References/المصادر

- Abdulkakî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 2 Cilt. Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1945.
- Alper, Hülya. "Münafık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 34/564-566. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Aydın, Hayati. "İd, Ego ve Süper Ego Bağlamında Bilimsel Verilerin Kur'an'ın İlgili Kavramlarıyla Karşılaştırılması". *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 5/18, 2003.
- Bayram, Hanife. *Hadislerde Kibir ve Tevazu*. Amasya: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-. *es-Sihâhu Tâcu'l-Luğati ve's-Sihâhu'l-Arabiyyeti*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim, 1987.
- Çağrı, Mustafa. "Düşmanlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 10/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Çağrı, Mustafa. "İnat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 22/264-265. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çağrı, Mustafa. "Kibir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 25/561-562. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Çağrı, Mustafa. "Küfür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 26/533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çağrı, Mustafa. "Taassup". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 39/285-286. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çelebi, İlyas. "Şeytan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 39/99-101. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Denizer, Nurullah. "Kur'an'da Dinî Şüphe". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 46, 2017.
- Görgülü, Faruk. "Kur'an'ın Anlaşılmasında İnanç Kaynaklı Engeller". *Diyanet İlmi Dergisi*. 59, 2023.
- Gündüzöz, vd., Soner. *Kur'an'dan Öğütler 2*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Han, Tekin. *Kur'an Işığında Duyguların Eğitimi*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrir ve't-Tenvir*. Tunus: Dâru't-Tunusiye, 1984.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el- Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1988.
- Karaman vd., Hayrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi'li Ahkâmî'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Hubeyd. *en-Nuket ve'l-Uyân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Mevdudi, Ebu'l Â'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Özer, Reşit. *Kur'an'ı Kerim'de Haset İnanç İlişkisi*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-Ğayb: et-Tefsirü'l-Kebir*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1999.
- Soysaldı, Mehmet. *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997.
- Şevkânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-Kâdir*. Beyrut: Dâru'l-Kelami'l-Tayyib, ts.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. 26 Cilt. Kahire: Daru'l-Hicr, 2001.
- Tan, Zeki. *Kur'an-i Kerim'de Helâk-Ahlak İlişkisi*. İstanbul: Ark Kitapları, 2024.
- Türcan, Galip. *Kur'an'da Ahiret İnanç*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2006.
- Ulutürk, Veli. "Kur'an-ı Kerim'e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7, 1987.
- Uzun, Nihat. "Ayetlerin Esas Anlamının Tespitiyle İlgili Önemli Bir Konu: Kur'an'ın Nüzul Dönemi Muhatapları". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 4/2, 2020.
- Yazıcı, Ramazan. *Haset*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2014.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, ts.
- Yurt, Mehmet Emin. "Kur'an'da Haset Kavramı". *Şakiat İlmi Araştırmalar Dergisi*. 10/3, 2018.
- Zebidî, Ebû Feyz Muhammed el-Murteza ez-. *Tâcü'l- Arû's Min Cevâhirü'l Kâmus*. Kuveyt: Dâru'l-Hidaye, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmizi't-Tenzîl*, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1987.